

Kamusal Sanat Yoluyla Koruma Bilincine Katkı: Mersin Balığı Örneği

Serap USTAOĞLU TIRIL¹ ve Alpay TIRIL²

How to cite: Ustaoglu Tiril, S., & Tiril, A. (2023). Kamusal sanat yoluyla koruma bilincine katkı: mersin balığı örneği. *Sinop Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 8(2), 258-275. <https://doi.org/10.33484/sinopfbid.1317336>

Derleme

Sorumlu Yazar

Serap USTAOĞLU TIRIL
serapt@sinop.edu.tr

Yazarlara ait ORCID

S.U.T: 0000-0001-5502-9706
A.T: 0000-0002-0167-7609

Received: 20.06.2023

Accepted: 02.10.2023

Öz

Geçmişten günümüze kamusal mekânlarda özel bir yeri olan görsel sanat eserleri, çağdaş kamusal alanların estetik yüzleri olmanın yanı sıra topluma verilmek istenen çeşitli mesajlara da aracılık ederler. Bu mesajlar tarihsel, kültürel ve siyasi içerikli olabilir. Ayrıca bu eserler, günümüz sorunlarına değinerek topluma bilgi vermek, yaygın eğitime katkıda bulunmak ve bilinçlendirmek gibi amaçlar da taşıyabilir. Dünya çapında nesli tehlikede olan mersin balıkları da kamusal sanat yoluyla tanıtılabilir ve koruma bilinci geliştirilebilir. Bu çalışmada, mersin balıklarının dünyada ve ülkemizde geçmişten günümüze kamusal alanlarda görsel sanat objesi olarak kullanımları değerlendirilmekte ve koruma bilincinin geliştirilmesine katkı sağlayabilecek bazı öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mersin balıkları, koruma bilinci oluşturma, kamusal sanat, görsel sanatlar

A Contribution to Awareness of Conservation by the Help of Public Art: Sturgeon Case

¹Sinop Üniversitesi, Su Ürünleri
Fakültesi, Sinop, Türkiye

²Sinop Üniversitesi, Turizm
Fakültesi, Sinop, Türkiye

Bu çalışma Creative Commons
Attribution 4.0 International
License ile lisanslanmıştır

Abstract

Visual art objects, which have a special place in public spaces from the past to the present, not only serve as the aesthetic faces of contemporary public spaces, but also mediate the various messages to be given to society. These messages can be historical, cultural and political content. Additionally, these art objects can also serve purposes such as providing information to society by addressing contemporary issues, contributing to non-formal education and raising awareness. The endangered sturgeons around the world can also be promoted through public art and awareness of conservation can be developed. In this study, from the past to the present the use of sturgeons as visual art objects in public spaces is being evaluated worldwide and, in our country, and some recommendations are being presented that can contribute to the development of conservation awareness.

Keywords: Sturgeons, creating conservation awareness, public art, visual arts

Giriş

Dünya tarihinde yeni bir dönemi başlatan endüstri devrimi, toprağa bağlı üretim-tüketim ilişkileri temelinde örgütlenen feodal toplumları dönüştürmüş [1], bu dönüşümün sancıları tüm toplumsal kurumları temelden sarsmıştır. Endüstri toplumu, kendi dinamiklerinin biçimlendirdiği sanat

anlayışını 19. yüzyılda ortaya koyarken, özellikle bu yüzyılın ikinci yarısında aydınlar hem toplumu hem de sanatı sorgulamaya başlamıştır. Toplumun ve buna bağlı olarak sanatın dönüşümünün temel nedeni olan üretim-tüketim süreçlerinde görülen köklü değişiklikler, doğa üzerindeki etkisini kısa zamanda göstermiştir. Endüstri toplumları, üretim-tüketim süreçlerindeki değişikliklerle eş zamanlı olarak doğayı denetim altına alma çabalarını ve doğal kaynakları kullanmayı hızlandırarak, karasal ve sucul ekosistemlerde tarihin önceki dönemleriyle karşılaştırılamayacak yıkımlara yol açan süreci de başlatmıştır. Habitatların ve türlerin kaybı ve diğer ekolojik sorunlarla etkilerini gösteren, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında kronikleşmeye başlayan bu çevresel yıkım, doğal alanları ve türleri koruma güdüsü taşıyan toplumsal hareketleri ortaya çıkartırken devletleri bu konuda önlemler almaya yöneltmiştir. Endüstrileşmenin toplumsal ve çevresel etkisini gösterdiği dünyada, kendine özgü dilini ve kamusal alanla ilişkisini geliştiren sanat, bu sürecin taraflarından biri haline gelmiştir. Başta edebiyat olmak üzere, aralarında resim ve heykel gibi görsel sanatların da bulunduğu sanat dallarında toplumsal dönüşüm, çevresel yıkım ve türlerin yok oluşu işlenmeye başlanmıştır. Sanatın 19. yüzyılda başlayıp 20. yüzyılda güçlenen bu yönelimi, bir yandan doğal yaşamı tehdit eden uygulamalara karşıt görüşleri savunan bir manifesto niteliği taşıırken, diğer yandan yitirilen çevre değerleri hakkında farkındalık yaratmaya hizmet etmiştir. Özellikle kamusal alanlarda yer verilen sanat eserleri bu işlevleriyle öne çıkmaktadır. Teknolojik gelişmelerin ve endüstriyel düzenin katılaştırdığı yaşamın insanileştirilmesinde sanatın önemine vurgu yapan Sargın [2], insanın doğanın bir parçası olma bilincine sahip olarak tüm canlı türlerinin yaşama hakkına saygı duymasının, yaşam alanlarında sanat ürünlerine yer verilmesiyle pekiştirileceğine dikkat çekmektedir. Caddeler, sokaklar, meydanlar, parklar gibi insanların ortak kullanımına açık alanlar olan kamusal dış mekânlar, Carr ve ark. [3] tarafından bir sahneye benzetilmektedir. Yaşama ve çalışma alanları dışında kalan bu mekânlar, insanların kendini gösterdiği bir sahne olmanın yanında, kamusal iletişimin ve eğitimin aracı olan mekânlardır. Kamusal alanlarda sergilenen sanat eserleri ise Tırl ve ark. tarafından, sanat dünyasının topluma açılan pencereleri olarak nitelendirilmektedir [4]. İnsanın duygu ve düşünce dünyasında; yaşamı, evreni, doğayı anlama ve algılama sürecinde kıvılcım yaratma özelliğine sahip olan sanat eserleri, kamusal alanlarda etki alanını genişletmektedir. Sanatın insanların günlük yaşamlarına sokulmasıyla etki alanını genişlettiğinin farkında olan toplumlar, yaşam alanlarını sanatın bütün dallarına açmaktadır. Kamusal alanlarda toplumla buluşan sanat, kapalı mekânlardaki sanata göre daha geniş bir kitleye hitap etmektedir [2]. Kamusal alanlar konusunda ürettiği düşüncelerle bilinen Habermas'ın kullandığı “*evin eşliğinden kamunun ışığına*” deyişi, uygarlığın tarihsel bir dönemini işaret etmekle birlikte, özel alandan herkesin kullanımına açık olan kamusal alana çıkan günümüz insanına da uyarlanabilir [5]. “*Evin eşliğinden kamunun ışığına*” geçmekle başlayan kamusallaşmanın eğitim boyutu, özellikle son yüzyılda sanatla tamamlanmaktadır. Sanatın kamusal eğitimle ilişkisi son yüzyılda ağırlık kazansa da bu ilişki tarihsel bir derinliğe sahiptir. Sanat eserlerinin kamusal dış mekânlarda yer alması insanlığın en eski dönemlerine kadar gitmektedir. Ancak bu eserler varoluşlarından beri bir amaca yönelik olarak

üretimiştir. İnsanlık tarihinin çeşitli dönemlerinden kalan ve bugün sanat eseri olarak görülen eserlerin bir gereksinimi gidermek amacıyla üretildiklerini belirten Gombrich [6], bu eserlerin yapımında önceliğin kendilerinden beklenen işlevi en iyi biçimde yerine getirmeleri olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte, üretenlerin estetik beğenileri sayesinde işlevsel olan bu ürünler sanat eseri olarak görülmektedir. Bu eserlerin sanat eserine dönüşmesinde esas olan, işlevlerini en iyi şekilde yerine getirmeleri yanında duyularda oluşturdukları etkilerdir. Sanat, üretilenin duyularda yarattığı güzellik algısına bağlı bir kavramdır. Sanatçının eseri ile yarattığı algı, bir anlamda kendi algılarının yansımasıdır. Çevresel algıların bir yansıması olan sanat başlangıçta doğanın ve evrenin yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Sanatın algılanması, insanda uyandırdığı güzel duygulara işaret eden “estetik” sözcüğünün kökeninde de bulunmaktadır. Yazının icadından önce insanın kendini ifade etmekte kullandığı ve günümüze ulaşabilen en güçlü araç olan görsel sanat, ister resim ister heykel ve heykelciklerle ifade edilsin, insanların çevrelerini algılamalarının yansımasıdır. Barnard [7], modern Batı dillerinde kullanılan estetik sözcüğünün, eski Yunancada “algı” anlamındaki bir kelimedenden türetildiğini; estetiğin güzel olanın algısını da içerdiğini belirtmektedir. İnsanın doğa ve evren algısının yansıması olan sanat, insanlık tarihi boyunca özellikle görsellik üzerinden insanları etkilemiştir. Habermas [8], aydınlanma çağını yaşayan 17. yüzyıl Fransa’sında “kamu” kavramının, “devlet” anlamının ötesine geçerek sanat ve edebiyatı izleyenleri, tüketenleri ve eleştirenleri içeren bir anlam kazandığını belirtmektedir. Kamusal bilincin gelişmesinde kamusal sanatın yerinin tarihin her döneminde önem kazandığı görülmekle birlikte, endüstrileşme ile yeni bir boyut kazanan kentlerde ağırlığının arttığı söylenebilir. Sanat, görsel imgeler üzerinden kamusal bir etki oluşturma gücünü her zaman kullanmıştır. Bu etki, kamusal alanlarda geniş kitlelerde algı oluşturmada kullanılmıştır. Januchta-Szostak [9], kamusal sanatı, fiziksel ve kamusal alanda sergilenen veya sahnelenen ve erişilebilir olan sanat olarak tanımlamaktadır. Siyasal ve dinsel temeli bin yıllar öncesi giden kamusal sanatın modern çağdaki yönelimlerinden biri de çağın sorunlarını işlemesidir. Bu bağlamda, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında çevre ile ilgili konular kamusal sanatın önemli konuları arasına girmiştir. Kamusal sanat, daha çok seçkinlere hitap ettiği düşünülen galeri sanatına alternatif olarak ve kentsel mekânları canlandırmak amacıyla 1960’lı yıllarda yaygınlaşmış ve kısa zamanda güncel sorunların ifade edildiği bir içerik kazanmıştır. Kamusal sanata ev sahipliği yapan kentsel mekânların toplumun bulunduğu ve iletişim kurduğu alanlar olması, bu eserler aracılığıyla iletilen mesajların geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamaktadır [9]. Resim, heykel, seramik, mozaik gibi sanatları içeren görsel sanatlar göze hitap eden sanatlardır; insan beynine gönderdikleri mesajlar göz aracılığıyla iletilir. Sennett [10], görülen şeye önem vermenin insanda bir şey yapma arzusu uyandırdığını belirtmektedir. Gözün algıladığı görüntünün insana vereceği mesaj ve uyandıracığı merak, bu amaca yönelik üretilmiş görsel sanat eserlerinin kullanılmasıyla tehdit altındaki yaşam ortamlarına ve türlere dikkat çekerek koruma bilinci uyandırılmasını sağlayabilir. Barnard, Debord’un, modern toplumun gerçek hayattan ve gerçek ihtiyaçlarından kopuk imgeler, görüntüler ve seyirlik nesnelere önem verdiğini, Foucault’nun ise insanın görsel olana önem verdiğini 1970’li yıllarda

belirttiğini aktarmaktadır [7]. Bu görsel uyarıcılar içinde yer alan kamusal sanat insana mesaj veren, dikkatini çeken, düşünmesini ve bilinçlenmesini sağlayan önemli bir unsurdur. Collingwood [11] tarafından da ifade edildiği gibi, sanatta her zaman bir özne ve bir nesne, yani düşünen biri ile düşünülen bir “şey” vardır. Sanatsal bir içerik taşıyan nesne, izleyen öznedeki, yani insanda uyandıracığı imgelem ve oluşturacağı bilinçle düşünsel bağlamda besleyici bir rol oynar. Kamusal sanat eserleriyle kurulan görsel ilişkinin toplumda farkındalık yaratma özelliği nedeniyle bu tür sanat eserlerine kamusal alanlarda her geçen gün daha çok yer verilmektedir. Mekânda üç boyutlu yer kaplayan sanat eserlerinin etkisi iki boyutlu eserlerden daha güçlüdür [12]. Üç boyutlu plastik sanatlar kentsel mekânlarda genellikle heykellerle temsil edilmektedir. Kentsel alanlarda mekâna ve kentsel yaşama anlam katan estetik öğeler olan heykeller, toplumla ilişki kuran ve günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelen eserlerdir. Günümüzde kenti süsleyen bir unsur olmanın ötesinde sosyal ve kültürel yapının ifadesi olan heykeller, diğer sanat ürünleri gibi, görünürde ifade ettiklerinden başka anlamları çağrıştırmaya, içermeye ve uyandırma gücüne sahiptir. Bu geniş anlamlandırma olanağı, sanat eserini sosyal ve kültürel değerleri değiştirip dönüştürme ya da yapılandırıp güçlendirme konusunda etkili bir araç haline getirmektedir. Kamusal mekânlardaki heykeller, bir olay ya da olgu hakkında bilinç uyandırma ve toplumsal farkındalığın artırılmasında önemli rol oynar [13]. Mağaraların duvarlarına ve tavanlarına yapılan ilk resimler çoğunlukla insanın yakın çevresindeki hayvanların tasvirleridir. Böylece erken dönemde fauna öğeleri sanatın ilk tasvirleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Binyıllar öncesinin korkuya dayalı sanatsal hayvan betimlemeleri, günümüzde içerik ve anlam değiştirerek sanata konu olmayı sürdürmektedir. 19. yüzyıl sonlarında insanlığın dikkatini çeken habitat ve tür kaybı, doğal yaşamın ve yaban hayvanlarının 20. yüzyıl sanatında farklı amaçlarla yer almasına neden olmuştur. 20. yüzyılda önem kazanan doğa koruma bilinci ve onun uzantısı olan çevre eğitimi, kamusal alanlarda görsel sanatları yoğun olarak kullanmaya başlamıştır. Krasny [14] tarafından da belirtildiği gibi, 1900’lerin başında kent parklarında başlayan ve gelişerek günümüze ulaşan çevre eğitiminde, başta heykel olmak üzere kamusal alanlarda sergilenen sanat ürünlerinin önemli bir rolü vardır. Sabour ve ark. [15], kentsel mekânlardaki heykel türleri arasında belirli bir bölgedeki doğal hayatı ya da yabani hayvanları temsil eden doğal ve ekolojik temalı heykellerin de yer aldığını belirtmektedir. Modern kentler, uzak düştükleri doğal unsurları kamusal sanatla simgesel olarak tekrar kente dâhil etmektedir. Mekânsal ve felsefi düzlemde doğadan ayrı düşen modern kent insanına doğal süreçlerin yıkımını ve türlerin yok oluşunu anımsatarak korumacı bir tutum kazandırmak amacıyla kamusal alanlarda sanat eserlerinin kullanılması sürecinde dünyada ve ülkemizde özellikle fauna öğelerinden yararlanılmaktadır. Buradan hareketle, dünya genelinde mersin balıklarının yaygın olarak yaşadığı coğrafyalarda bu türlerin kamuoyuna görsel sanatlar yoluyla varlıklarının ve yok olma tehlikesi altında olduklarının gösterilmesini, tanıtılmasını ve koruma duyarlılığı geliştirilmesini örnekleyen eserler ele alınarak, benzer bir yaklaşımın ülkemizde de geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ülkemizde yaygın oldukları coğrafyalarda bile kamuoyunca yeterince tanınmayan ve sularımızdaki biyolojik çeşitlilik açısından önemi yeterince anlaşılamayan bu

değerli balıkların yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduklarına vurgu yapmak amacıyla kamusal sanatın ne şekilde kullanılabileceği bu makalenin temel çıkış noktasıdır.

Mersin Balıklarının Koruma Faaliyetlerinin Kamusal Sanata Yansımaları

Yaklaşık 200 milyon yıldır var olan mersin balıkları, çok değerli havyarı ve etiyle insanlık tarihi boyunca her zaman büyük önem taşımıştır. Bu nedenle yoğun bir av baskısı altında kalan mersin balıkları, 1980'li yıllara kadar dünya çapında doğal olarak buldukları tüm sulara bol miktarda avlanmakla birlikte hiçbir yerde sürdürülebilir avcılığı sağlanamamıştır. Aşırı avcılık yanı sıra, akarsular üzerine inşa edilen barajlar, HES'ler, taşkın önleme yapıları ve kum-çakıl alma faaliyetleri ve kirlilik, üreme alanlarını oldukça tahrip etmiş; üreme, popülasyon devamlılığını sağlayacak yeterlilikte gerçekleşmemiş ve bu değerli balıkların nesilleri yok olma tehlikesine girmiştir. Günümüzde 27 mersin balığı türünden 25'inin nesli ciddi oranda tehlikede olup IUCN Red List (Kırmızı Liste)'de yer almaktadır. Bir taraftan mersin balıklarının 1980'li yıllara kadar dünya çapında av miktarı gittikçe azalırken diğer taraftan bu değerli balıklar hem stok takviyesi amacıyla hem de havyar ve et üretimi bakımından yetiştiricilik sektöründe önem kazanmıştır. 1980'li yıllardan itibaren stok takviyesi dışında havyar ve et üretimine yönelik olarak ortaya çıkan yetiştiricilik faaliyetleri günümüze kadar artarak devam etmiştir. Bu bağlamda mersin balıklarının dünya çapındaki ticaretini kontrol etme zorunluluğu nedeniyle 1 Nisan 1998 tarihinden itibaren, mersin balığından elde edilen havyar, et, deri, canlı balık, yumurta gibi ürünlerin ticareti, ülkemizin de 1996 yılında taraf olduğu sözleşme olan CITES (Nesli Tehlikede Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme) kapsamına alınmıştır. Halihazırda ülkemiz sularında mersin balığı avcılığı yasak olup korunması ve nesillerinin devamının sağlanması yönünde hem resmi kurum ve kuruluşlarca hem de sivil toplum örgütlerince çeşitli faaliyetler yürütülmektedir. Genel anlamda değerlendirildiğinde, endüstri çağının çevresel yıkıcılığı ve birçok hayvan ve bitki türünün kaybı; peyzaj ekolojisi, sucul ekoloji ve koruma biyolojisi gibi habitat ve tür koruma odaklı disiplinlerin uygulamalı çalışmalarını artırmıştır. Korumaya yönelik bilimsel çalışmalar yanında bu çalışmaların hukuksal ve toplumsal ayaklarını oluşturacak çalışmalar da yapılmıştır. Bu süreçte topluma ulaşmayı sağlayan araçlardan biri de kamusal sanattır. Korumaya yönelik bilimsel çalışmaların kamuoyuna yansıtılmasında ve bilinç oluşturulmasında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkan kamusal sanat eserleri sadece kentsel mekânlarda değil, nesli tehlike altında olan türlerin yaşadığı koruma alanlarında da yerlerini almaya başlamıştır. Dünyanın çeşitli ülkelerindeki tekil örnekler yanında, özellikle hayvanat bahçelerinde ve Batı ülkelerinde çok sayıda sanat eserini içeren açık hava müzesi niteliğindeki doğal alanlarda da koruma altındaki türleri ele alan sanat eserlerine rastlanılmaktadır. Gerek endüstri devrimi öncesinde gerek sonrasında doğal veya evcil hayvan tasvirleri hemen hemen her kültürün sanatında yer almış, birçok ülkede kamusal alanlarda sergilenen görsel sanat eserlerinde hayvanlara yer verilmiştir. Mağara duvarlarına çizilen ilk resimlerin hayvan tasvirleri olması ile başlayan fauna odaklı kamusal sanat; mitler, masallar ve semboller üzerinden bin yıllar boyunca sürse

de hayvanların koruma odaklı olarak kamusal sanata konu edilmesi nispeten yeni bir uygulamadır ve koruma düşüncesinin gelişmesi ile birlikte uygulanmaya başlanmıştır. Mersin balıklarının morfolojik özellikleri ve gastronomik önemi nedeniyle Rönesans sonrası resim sanatında betimlendiği görülmektedir. 16. yüzyılın ünlü balık ressamı John White'ın "Sturgeon" isimli sulu boya eseri (Şekil 1) ve 17. yüzyılın en önemli balık natürmortu ressamlarından biri olarak gösterilen Isaac van Duynen'in yağlı boya kompozisyonları (Şekil 2, Şekil 3), Rönesans sonrası resim sanatının mersin balığı temalı örnekleri arasında sayılabilir. Ancak mersin balıklarına yer verilen bu resimler, yapıldıkları dönem ve yapılış amaçları bakımından korumacılıkla ilişkilendirilemez. Diğer taraftan, balık biyolojisi alanında akademik eğitimi olan günümüz balık ressamlarından Paul Vecsei'nin resimleri ise bilimsel amaçlı olmakla birlikte kamusal alanla buluşmadığından koruma bilincine katkı bakımından sınırlı etkiye sahiptir.

Şekil 1. John White'ın "Sturgeon" isimli sulu boya eseri [16]

Şekil 2. Isaac van Duynen'in odağında mersin balığı olan yağlı boya natürmort kompozisyonu [17]

Şekil 3. Isaac van Duynen'in mersin balığı içeren yağlı boya natürmort kompozisyonu [18]

Posta haberleşmesinin artması ve posta pullarının yaygınlaşmasıyla pul üzerindeki görseller de mesaj iletmenin aracı haline gelmiş ve çeşitli alanlarda bilgi ve mesaj veren tasarımlarla konu çeşitliliği artmıştır. Bu bağlamda flora ve fauna öğelerine de yer verilen pul görselleri, nesli tehlike altındaki bitki ve hayvan türlerinin tanıtılması ve koruma bilincinin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Şekil 4. Romanya'dan mersin balığı görselli pul örneği [19]

Mersin balıkları da pullar üzerinde yer verilen türler arasındadır. Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Arnavutluk, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Bulgaristan, Büyük Britanya, Çin Halk Cumhuriyeti, Güney Kore, Gürcistan, Hırvatistan, İspanya, Kanada, Kazakistan, Kırgızistan, Kuzey Kore, Litvanya, Macaristan, Moğolistan, Moldova, Özbekistan, Romanya, Rusya, Tacikistan ve Ukrayna, pullarında mersin balığı görsellerine tanıtım ve koruma bilincinin oluşturulması amacıyla yer veren ülkeler arasında sayılabilir (Şekil 4, Şekil 5) [19], [20]. Ayrıca mersin balıklarının korunmasında uluslararası iş birliklerine bir örnek olarak İran ve Rusya 2003 yılında çift dilli ortak pul basmıştır. Sovyetler Birliği ve Yugoslavya gibi dağılmış ülkelere çıkarılmış mersin balığı temalı pullar da tarihi bir karakter kazanmıştır.

Şekil 5. Almanya'dan mersin balığı görselli pul örneği [20]

Pullar yanında Amerika Birleşik Devletleri, Çin Halk Cumhuriyeti, Kanada, Kazakistan, Rusya, Türkmenistan, Ukrayna gibi ülkelerde hatıra paralarında da mersin balıklarına yer verilmiştir. Ülkemizde ise ilk defa 2021 yılında T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü tarafından 925 ayar gümüşten 3000 adet mersin balığı hatıra parası basılmıştır (Şekil 6).

Şekil 6. Ülkemize ait mersin balığı hatıra parası [21]

Mersin balıklarının görsel sanatlardaki kullanımı, sanatın işlevsel gelişimine paralel olarak çeşitli alanlara yayılsa da koruma amaçlı verilmek istenen mesajın halkla en fazla buluşma imkânı kamusal alanlarda mümkün olmaktadır. Kamusal sanatın en önemli ayırt edici özelliği, konuyla ilişkisi olmayan sıradan insanların da aralarında olduğu geniş kitlelere ulaşarak onların bilgi dağarcıklarını ve bilinç düzeylerini geliştirecek bir işleve sahip olmasıdır. Bu bakımdan heykeller, üç boyutlu ve mekân içinde her yönden algılanan yapılarıyla kitlelere iletilmek istenen mesajların aktarımında önemli kamusal sanat öğeleridir. Morkoç'un [22] belirttiği gibi, her kamusal sanat eseri yapısıyla uyumlu bir mekânda sergilenmelidir. Eser-mekân ilişkisi dikkate alınarak, dünyada mersin balıklarının habitatları ile ilişkili olan yerleşim yerlerinde, uygun mekânlara yerleştirilen mersin balığı temalı eserlerle bu balığın varlığına, önemine, koruma tedbirlerinin gerekliliğine dikkat çekilmekte ve insanlarda koruma bilinci uyandırılarak bunu destekleyici davranışların gelişmesine katkı sağlanmaya çalışılmaktadır. Tanıtım ve koruma bilinci oluşturmak amacıyla mersin balıklarının kamusal alanlarda özellikle heykel olarak sergilendiği ülkeler arasında Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Rusya sayılabilir. Bu konudaki en dikkat çekici heykellerden biri Kanada'nın Manitoba Eyaletindeki Dominion City'de bulunmaktadır (Şekil 7).

Şekil 7. Göl mersin balığı heykeli (Dominion City, Kanada) [24]

Bu devasa heykel, Dominion City'nin doğusundan akan Roseau Nehri'nde 1903 yılında yakalanmış olan 4.6 m boyunda ve 184 kg ağırlığındaki göl mersin balığının (*Acipenser fulvescens*) gerçek boyutlardaki örneği olup Manitoba'da yakalanmış en büyük mersin balığını temsil etmektedir [23, 24]. Kanada'nın en büyük tatlı su balığı olarak özel önem verilen göl mersin balığının 2.5 metre boyunda ve 140 kg ağırlığındaki bir başka heykeli ise, Saskatchewan Eyaleti sınırlarındaki Leader Kasabası'nda bulunmaktadır (Şekil 8). Göl mersin balığına ait devasa heykeller aracılığıyla hem bu önemli ve değerli balığa dikkat çekilerek tanıtımı yapılmakta, hem de heykellerin bulunduğu kentlere turistik çekicilik kazandırılmaktadır [25, 26].

Şekil 8. Göl mersin balığı heykeli (Leader, Saskatchewan-Kanada) [25]

Kanada'daki çarpıcı mersin balığı heykellerinden biri de Britanya Kolombiyası Eyaletinde Revelstoke Kasabası'nda sergilenmektedir. Bu kasabadan geçen ve Kuzey Amerika'nın en büyük nehri olan Columbia Nehri'ndeki beyaz mersin balığı (*Acipenser transmontanus*) ve kızıl som balığı (*Oncorhynchus nerka*) türlerinin varlığına dikkat çekmek ve balıklar hakkında halkı bilgilendirmek üzere yerel yönetim tarafından kasabanın merkezinde 2010 yılında yaptırılan metal heykel grubu, doğal ortam tasarımıyla dikkat çekmektedir (Şekil 9, Şekil 10) [27].

Şekil 9. Beyaz mersin balığı ve kızıl som balığı heykelleri (Revelstoke-Kanada) [27]

Şekil 10. Beyaz mersin balığı ve kızıl som balığı heykelleri (Revelstoke-Kanada) [28]

Mersin balığı heykelleri aracılığıyla bilinç uyandırılmaya çalışılan bir başka ülke Amerika Birleşik Devletleri'dir. New York'ta Hudson Nehri üzerindeki Vali Mario M. Cuomo Köprüsü yakınında sergilenen "Leaping Sturgeon" (Sıçrayan Mersin Balığı) adlı 4.5 metre boyundaki heykel, çeşitli özelliklerdeki hurda metal parçalardan yapılmış olup Hudson Nehrinden dışarı sıçrayan bir mersin balığını çağrıştırmaktadır (Şekil 11). Bu heykelin hem bölgenin tarihinde önemli bir yeri olan mersin balığını tanıttığı hem de nesli tükenme tehlikesindeki türleri geri kazanma amacıyla gösterilen çabayı vurguladığı ifade edilmektedir [29].

Şekil 11. "Sıçrayan mersin balığı" heykeli [29]

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bir başka mersin balığı heykeli New York Hyde Park'ta bulunmaktadır. 11 metre boyundaki heykel, The Culinary Institute of America adlı mutfak sanatları enstitüsü tarafından, 19. ve 20. yüzyılda Hudson Nehri'nde bulunan ve bölgede gıda kaynağı olarak büyük ekonomik değere sahip olan mersin balığının önemine dikkat çekmek üzere 2015 yılında yaptırılmıştır (Şekil 12). Heykelin en dikkat çekici özelliği, 700 adet bıçak, 400 adet çatal ve 600 adet

kaşıktan yapılmış olmasıdır (Şekil 13). The Culinary Institute of America tarafından yaptırılan bu devasa mersin balığı heykeli aracılığıyla bir taraftan mutfak sanatları enstitüsü öğrencilerini ve toplumu bölgedeki yerel yemeklerin tarihi hakkında bilgilendirilme, diğer taraftan Hudson Nehri'ndeki canlı yaşamını koruma çabaları konusunda toplumsal farkındalık yaratma hedefleri öne çıkmaktadır. Heykel sayesinde Atlantik mersin balığının (*Acipenser oxyrinchus*) Hudson Nehri'ndeki tarihsel önemine ve mersin balıklarının dünya çapında karşı karşıya kaldığı büyük tehlikeye dikkat çekilmektedir. Hudson Nehri'nde mersin balığı popülasyonunun aşırı avlanma, kirlilik ve yumurtlama alanlarına ulaşımı engelleyen barajlar nedeniyle kritik derecede azaldığı ve bu durumu düzeltmek amacıyla eyalet ve federal hükümet tarafından tedbirler alınarak izleme faaliyetlerinin yürütüldüğü bildirilmektedir [30, 31].

Şekil 12. New York Hyde Park'taki mersin balığı heykeli [31]

Şekil 13. New York Hyde Park'taki mersin balığı heykelinden görüntüler [30, 32]

Mersin balığı'ndan söz edildiğinde akla gelen ilk ülkelerden biri olan Rusya'da da birçok şehirde mersin balığı heykelleri bulunmaktadır. Bu heykellerden en dikkat çekici olanı dünyanın en derin nehirlerinden

biri olan Yenisey Nehri üzerinde 1971’de inşa edilmiş olan Krasnoyarsk Hidroelektrik Santrali yakınlarındaki 100 metrelik bir uçurumun kenarına yerleştirilmiştir (Şekil 14). Rus yazar Victor Astafyev’in 1976 yılında yayımlanmış olan *Çar Balığı* romanına adanmış bir anıt özelliğinde olan ve 300 kiloluk bir mersin balığını simgeleyen heykel 2004 yılında yapılmıştır [33, 34]. Rus edebiyatındaki ilk eko eleştirel çalışma olarak kabul edilen *Çar Balığı* romanı [35], doğa için mücadeleye önem vermiş olan Victor Astafyev’in insan ve doğanın ilişkisi ve mücadelesi hakkındaki kitaplarından biri olup kaçak avcılık temasını işlemektedir [36].

Şekil 14. Yenisey Nehri- Krasnoyarsk Hidroelektrik Santrali yakınındaki mersin balığı heykeli [34]

Rusya’nın Astrahan şehri merkezinde bulunan bir başka mersin balığı heykeli ise Şekil 15’te yer almaktadır.

Şekil 15. Astrahan’da bir mersin balığı heykeli [37]

Almanya’nın önemli nehirlerinden biri olan Elbe Nehri’nin Oberndorf’tan geçen Oste kolu üzerine 2009 yılında yerleştirilmiş olan mersin balığı heykeli de dikkat çekmek ve koruma bilinci uyandırmak üzere gerçekleştirilmiş önemli bir uygulamadır. Heykel, dışarıdan bakıldığında yüzüyor izlenimi verdiği için dünyanın ilk “Yüzen Mersin Balığı Heykeli” olarak nitelendirilmiştir (Şekil 16).

Şekil 16. “Yüzen Mersin Balığı” Heykeli (Elbe Nehri, Almanya) [38]

Ahşaptan yapılmış olan heykel, kışın sudan çıkartılarak bakımı yapıldıktan sonra ilkbaharda tekrar nehre yerleştirilmektedir. Dünya çapında en geniş alanda yayılış gösterdiği bilinen ve günümüzde Avrupa sularında nesli neredeyse tamamen tükenmiş olarak kabul edilen *Acipenser sturio*'nun bir zamanlar Elbe Nehri ve kollarında bulunduğu ve günümüzde ise yok olduğuna dikkat çekmek üzere yaptırılan bu heykel, aynı zamanda *Acipenser sturio* için Elbe Nehri ve kollarında yürütülen restorasyon/rehabilitasyon faaliyetlerini de temsil etmektedir [38], 39].

Şekil 17. Samsun-Çarşamba'daki Mersin morinası heykeli (Fotoğraf: Güven Genç)

Ülkemizdeki ilk ve tek mersin balığı heykeli ise 2016 yılında Samsun'un Çarşamba İlçesi'nde Çarşamba Belediyesi'nce yaptırılıp bir tanıtım tabelası eşliğinde halkın dikkatine sunulmuştur (Şekil 17, Şekil 18) Mersin morinası (*Huso huso*) türünü temsil eden bu heykel ve bilgilendirme tabelası aracılığıyla mersin balıklarının Yeşilirmak Nehri ve bu nehrin mansabına yakın bir yerde kurulmuş Çarşamba İlçesi için ne denli önemli olduğuna ve korunması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Şekil 18. *Çarşamba'daki Mersin morinası (Huso huso) heykeli ve bilgilendirme tabelası (Fotoğraf: Güven Genç)*

Sonuç

Dünya çapında kamusal mekânlarda yer alan görsel sanat eserleri sadece estetik amaca yönelik değer taşıyabildikleri gibi aynı zamanda topluma verilmek istenen çeşitli tarihsel, kültürel veya siyasal içerikli mesajlara da aracılık edebilmektedir. Kamusal alanlarda yer alan görsel sanat eserleri, nesli tükenme tehlike altında olup korunmaya muhtaç hayvan ve bitki türlerinin tanıtımına katkı sağlayarak toplumu bilgilendirme, bilinçlendirme ve farkındalık oluşturma amaçlarına da hizmet edebilmektedir. Bu konuda ülkemizdeki örnekler arasında Akdeniz foku (Datça ve Foça), deniz kaplumbağası (Köyceğiz ve Dalyan), flamingo (İzmir Gediz Deltası Kuş Cenneti ve Afyon), kelaynak (Birecik) türlerine ait heykeller örnek verilebilir. Dünya çapında olduğu gibi ülkemiz sularında da nesli tükenme tehlikesinde olan mersin balıklarının tanıtımı ve koruma bilinci oluşturma amacıyla birçok ülkedeki örnekler gibi ülkemizde de özellikle Yeşilirmak, Kızılırmak, Sakarya Nehirleri olmak üzere birçok alanda görsel eserler eşliğinde tanıtıcı bilginin sunulmasının toplumumuzda farkındalık yaratarak koruma bilincinin oluşmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Mersin balıklarını diğer balıklardan farklı kılan ve dikkat çeken morfolojik özellikleri yanı sıra, yaklaşık 200 milyon yıldır dünya üzerinde var olması, altı metre boya ve iki ton ağırlığa ulaşabilen dünyanın en büyük tatlı su balığı olması, 100 yaşına kadar yaşayabilmesi gibi bilgiler, kamuoyunun ilgisini çekecek ve özellikle çocuklarda ve gençlerde farkındalık ve ilgi oluşturacaktır. Mersin balıklarının geçmişte çok değerli havyarı için aşırı avlanması, üreme alanlarını oluşturan nehirlerdeki çeşitli unsurların (barajlar, HES'ler, karayolu köprüleri, kumçakıl ocakları, su alma yapıları, akarsu yatağındaki ıslah çalışmaları gibi) üreme imkânlarını kısıtlaması ve su kirliliği gibi nedenlere bağlı olarak yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalması üzerine, günümüzde uygulanan koruma tedbirlerine dair yazılı bilgilerin görsel sanat eserleriyle birlikte sunulması, kamuoyunda ülkemiz sularındaki biyolojik çeşitliliğin çok önemli bir ögesi olan mersin balıkları konusunda duyarlılık oluşturmada ve koruma tedbirlerinin etkinleştirilmesinde faydalı olacaktır.

Teşekkür-

Fon/Finansman bilgileri Bu çalışma için herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul Onayı ve İzinler Çalışma, etik kurul izni veya herhangi bir özel izin gerektirmemektedir.

Çıkar çatışmaları/Çatışan çıkarlar Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Yazarların Katkısı- Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır. Yazarlar makalenin son halini okumuş ve onaylamıştır. Ayrıca bu makale 12-15 Eylül 2017 tarihlerinde düzenlenen 19. Ulusal Su Ürünleri Sempozyumu'nda yazarlar tarafından sunulan aynı başlıklı bildirinin güncellenmiş ve genişletilmiş halidir.

Kaynaklar

- [1] Erkan, H. (2004). *Ekonomi Sosyolojisi (4. Baskı)*. İzmir, Barış Yayınları.
- [2] Sargın, S. C. (2014). Kamusal alanda masalsı sanatsal yaklaşımlar. *ULAKBİLGE*, 2(4):131-142. <https://doi.org/10.7816/ulakbilge-02-04-10>
- [3] Carr, S., Francis, M., Rivlin, L. G. & Stone, A. M. (1995). *Public Space (2nd Printing)*. New York, USA, Cambridge University Press.
- [4] Tırl, A., Kara, B. & Küçükerbaş, E. V. (2000). Kentsel çevre estetiğinde plastik ve İzmir kenti örneğinde bir çalışma. *Peyzaj Mimarlığı Kongresi-2000* (s. 439-447). Ankara, Bildiriler Kitabı.
- [5] Tırl, A. (2012). Yaşadığımız topraklarda insan ve mekân: Antik çağdan günümüze kentsel kamusal dış mekân özelinde bir bakış. *II. Koruma ve Peyzaj Mimarlığı Sempozyumu*, (s. 166-189). Ankara, Bildiriler Kitabı.
- [6] Gombrich, E. H. (2020). *Sanatın Öyküsü (Çev: E. Erduran & Ö. Erduran) (12. Basım)*. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- [7] Barnard, M. (2002). *Sanat, Tasarım ve Görsel Kültür (Çev: G. Korkmaz)*. Ankara, Ütopya Yayınevi.
- [8] Habermas, J. (2012). *Kamusal alanın Yapısal Dönüşümü (Çev: T. Bora & M. Sancar) (10. Baskı)*. İstanbul, İletişim Yayınları.
- [9] Januchta-Szostak, A. (2010). *The Role of Public Visual Art in Urban Space Recognition. Cognitive Maps (Ed: K. Perusich)*, InTech, <http://www.intechopen.com/books/cognitive-maps/the-role-of-public-visual-art-in-urban-space-recognition>. <https://doi.org/10.5772/7120>
- [10] Sennett, R. (2012). *Gözün Vicdanı-Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam (Çev: S. Sertabiboğlu & C. Kurultay) (2. Baskı)*. İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- [11] Collingwood, R. G. (2011). *Kısaca Sanat Felsefesi (Çev. T. Kabadayı)*. Ankara, BilgeSu Yayıncılık.
- [12] Greenberg, C. (1989). *Art and Culture: Critical Essays*. Boston, USA, Beacon Press.
- [13] Erman, O. & Boran, B. (2015). Kentsel mekânda heykel yerleştirmelerinin değerlendirilmesi: Semiyotik bir model önerisi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44(2):170-190. <https://doi.org/10.14812/cufej.2015.009>

- [14] Krasny, M. E., Lundholm, C., Shava, S., Lee, E. & Kobori, H. (2013). *Urban Landscapes as Learning Arenas for Biodiversity and Ecosystem Services*. Urbanization, Biodiversity and Ecosystem Services: Challenges and Opportunities: A Global Assessment Management (Eds: T. Elmqvist et al.), Dordrecht, Heidelberg, New York, London, Springer.
- [15] Sabour, M., Samie Yousefi, M. & Samie Yousefi, F. (2015). Role of urban sculptures in beautification and improvement of quality of urban spaces (Case Study: Fuman County). *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi (CFD)*, 36 (3):4070-4082.
- [16] Sturgeon (Family Acipenseridae) Diversity in North Carolina. NCFishes.com. 28 Ağustos 2023. <https://ncfishes.com/sturgeon-family-acipenseridae-diversity-in-north-carolina/>
- [17] Still life with Sea Fish on Table. Colonia-art.com. 28 Ağustos 2023. <https://www.colonia-art.com/en/paintings/1260-fish-isaac-van-duynen-duijnen.html>
- [18] Still life with Fish on Table. Web Gallery on Art. 28 Ağustos 2023. https://www.wga.hu/html_m/d/duynen/stillif1.html
- [19] MirMarok. 28 Ağustos 2023. <https://mirmarok.ru/>
- [20] Fishbase. Fishbase.se. 28 Ağustos 2023. <https://www.fishbase.se/photos/PicturesSummary.php?ID=2065&what=stamps>
- [21] Darphane. ms.hmb.gov.tr. 28 Ağustos 2023. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/7/2022/07/Mersin-Baligi-Web-Bulteni.pdf>
- [22] Morkoç, M. (2013). *Sanat nesnesi ve mekân ilişkisi üzerine uygulamalar. Yüksek Lisans sanat çalışması raporu*. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik Anasanat Dalı, Ankara.
- [23] Andra-Warner, E. (2021). The dinosaur of the Great Lakes: The Lake Sturgeon. 23 Mayıs 2023.
- [24] World's largest sturgeon statue. Flickr.com. 23 Mayıs 2023. <https://www.flickr.com/photos/auvet/9225394236>
- [25] Larger than Life Wildlife Sculptures. Leader.ca. 23 Mayıs 2023. <https://leader.ca/visiting-leader/photogallery/>
- [26] Leader, Saskatchewan Sculpture:Sturgeon. Roadstories.com. 23 Mayıs 2023. https://roadstories.ca/leader-wildlifesculptures/leader-saskatchewan-statue_sturgeon/
- [27] White sturgeon and Kokanee salmon-Revelstoke, British Columbia. Waymarking.com. 23 Mayıs 2023. https://www.waymarking.com/waymarks/WMQB6C_White_Sturgeon_and_Kokanee_Salmon_Revelstoke_British_Columbia
- [28]. Revelstokereview.com. 23 Mayıs 2023. <https://www.revelstokereview.com/news/sculptors-add-plaques-and-patinas-torevelstokes-rusty-fish/>
- [29] Leaping sturgeon. Artsandculture.google.com. 23 Mayıs 2023. <https://artsandculture.google.com/asset/leaping-sturgeonwendy-klemperer/cAEB6DRsFacv-g>
- [30] Atlantic sturgeon sculpture unveiled on the Hyde Park Campus. Ciachef.edu. 23 Mayıs 2023. <https://www.ciachef.edu/atlantic-sturgeon-sculpture-release/>

- [31] CIA's Atlantic Sturgeon. Johnsendelbach.com. 23 Mayıs 2023.
<http://www.johndelbach.com/p/cia.html>
- [32] Vintage Flatware. Curtainsinmytree.blogspot.com. 23 Mayıs 2023.
<http://curtainsinmytree.blogspot.com/2017/07/vintage-flatware.html>
- [33] Sightseeing Tour "The Krasnoyarsk Hydroelectric Power Station". Sputnik-kras.ru. 23 Mayıs 2023.
<http://sputnik-kras.ru/referral/krasnoyarsk/en/krsk2019/detail.php?ID=5587>
- [34] Biografiya Viktora Astafeva. <https://gigafox.ru/>. 23 Mayıs 2023.
<https://gigafox.ru/tr/planning/zhizn-i-biografiya-viktora-astafeva-viktor-astafevkratkaya-biografiya/>
- [35] Can Emir, B. (2022). *Rus Edebiyatında Ekoeleştiri Çalışmaları ve Sıktıvkar Okulu. Zamanın İzleri 2022: İklim Değişikliği*, Prof. Dr. Alaaddin Yalçınkaya (Ed). Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- [36] Arbaç, İ. (2014). *Valentin Rasputin'in eserlerinde insan ve doğa teması*. (Tez No. 388978) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]
- [37] Памятник Осетру В Астрахани. Ast.guidebook.ru. 23 Mayıs 2023.
<https://ast.guidebook.ru/astrahan/places/pamyatnik-osetru-v-astrahani.html>
- [38] Das Stör-Archiv. Niederelbe.de. 23 Mayıs 2023. <http://www.niederelbe.de/ostemarsch/stoer-archiv.htm>
- [39] Hein und Pauline sind wieder da. Ag-osteland.de. 23 Mayıs 2023. <https://www.ag-osteland.de/blau-es-netz/blau-es-netz-2015-2/>